

Rapport 2006:24 R

Hur har det gått?

Högskoleverkets

kvalitetsgranskningar år 2005

Högskoleverket • Luntmakargatan 13 • Box 7851, 103 99 Stockholm
tfn 08-563 085 00 • fax 08-563 085 50 • e-post hsv@hsv.se • www.hsv.se

Hur har det gått?

Högskoleverkets kvalitetsgranskningar år 2005

Utgiven av Högskoleverket 2006

Högskoleverkets rapportserie 2006:24 R

ISSN 1400-948X

Innehåll: Högskoleverket, utvärderingsavdelningen, **Clas-Uno Frykholm,**
Britta Lövgren, Staffan Wahlén

Formgivning: Högskoleverkets informationsavdelning

Tryck: Lenanders Grafiska AB, Kalmar, april 2006

Tryckt på miljömärkt papper

Innehåll

Förord	5
Sammanfattning	7
Ämnes- och programutvärderingar år 2005	9
Vad visar utvärderingsrapporterna?	10
Många granskningar – få ifrågasättanden	22
Regeringsuppdrag och särskilda studier	23
Officersutbildning under lupp	23
Flexibelt lärande utvecklas genom nätuniversitetet	24
Utvärderingar av vissa verksamheter	24
Några fördjupningar	27
Utvärdering av teknikvetenskapliga utbildningar	27
Ämnen i samverkan med lärarutbildning	30
Bildning och akademisk frihet	32
Bedömarna	33
Vilka effekter har utvärderingarna?	37
Utvärderingarna ger effekter	38
Olika sorts effekter	39
Samverkan, profilering och koncentration	39
Några exempel	40
Internationella perspektiv	41
Vad händer internationellt?	45
Bolognaprocessen och utvärdering	45
Joint master's degrees	46
Nordic Quality Assurance – NOQA	47
Avslutande reflektioner	49
Lärarnas arbetssituation, bildning och akademisk frihet	49
Internationalisering	49
Utbildning och arbetsmarknad	50
En nationell språkpolitik	50
Framtida granskningar	51
Referenser	53
Ämnes- och programutvärderingar	53
Övrigt	54

Förord

Nu pågår det sista årets ämnes- och programutvärderingar i den innevarande sexårscykeln. 2005 års utvärderingar är publicerade, 2006 års utvärderingar genomförs för närvarande och samtidigt pågår utvecklingsarbete inför det kommande systemet för kvalitetsgranskning, vilket startar år 2007.

I och med 2005 års utvärderingar har cirka 1200 granskningar av grund- och forskarutbildning genomförts. Omkring 600 bedömare från Sverige och andra länder har hittills ingått i Högskoleverkets bedömargrupper. Resultaten av årets granskningar visar att den högre utbildningen i Sverige fortfarande håller en tillfredsställande eller god kvalitet. Av de sammanlagt 214 granskningar som genomförts år 2005 är det bara i 17 fall som granskningarna har lett till ett ifrågasättande av examensrätten. Vi kan också se att utvärderingarna verkligen har effekt. Det visar inte minst den första uppföljningen av drygt 200 granskningar tre år efter genomförd utvärdering som publiceras i år.

Ämnes- och programutvärderingarna är ett omfattande arbete som kan genomföras tack vare personal, studenter och doktorander vid lärosätena, bedömarna och Högskoleverkets medarbetare.

Sverige är, tillsammans med andra europeiska länder, engagerat i Bolognaprocessen inom vilken bland annat betonas vikten av att öka utbildningens internationalisering och betydelsen av att främja rörlighet, anställningsbarhet och konkurrenskraft. Det är då beklagligt att årets utvärderingar bekräftar något som förefaller vara en negativ trend, nämligen att svenska studenter i allt mindre utsträckning genomför delar av sina studier i andra länder. Detta kan ge oss en viktig påminnelse om betydelsen av att samverka internationellt.

Denna rapport är en del av redovisningen till regeringen enligt Högskoleverkets regleringsbrev och har diskuterats i verkets styrelse.

Sigbrit Franke
Universitetskansler

Sammanfattning

I denna redovisning av det femte årets arbete med ämnes- och programutvärderingar kan Högskoleverket konstatera att svensk högre utbildning håller en tillfredsställande eller god kvalitet. Under de fem åren har drygt 1 200 utbildningar granskats. Knappt 100 av dessa, eller 8 procent, har haft sådana brister att Högskoleverket ifrågasatt examensrätten. Hittills har inte Högskoleverket behövt gå vidare och dra in någon examensrätt utan lärosätena har i samtliga fall vidtagit åtgärder för att undvika detta alternativt lagt ned utbildningen. Cirka 600 bedömare har medverkat i utvärderingarna. De utländska bedömare som medverkat har kommit från över 50 olika lärosäten framför allt i Norden.

I Högskoleverkets utvärderingsmodell är uppföljning av tidigare utvärderingar en viktig del. Under det gångna året har en uppföljning genomförts, tre år efter publicerad utvärderingsrapport, dels av hur institutionerna har förhållit sig till de rekommendationer som ges i utvärderingsrapporterna, dels av vilka resultat och effekter i övrigt som utvärderingarna lett till. Uppföljningen visar att utvärderingarna ger påtagliga effekter. Institutionerna betonar självvärderingsarbetets betydelse och att utvärderingarna bidrar med underlag för intern reflektion, utveckling och beslut. Den nationella bild av ett ämne eller en examen som ges i rapporterna är uppskattad liksom den möjlighet till jämförelse som den ger.

2005 års utvärderingar bekräftar flera av de iakttagelser som gjorts allt sedan ämnes- och programutvärderingarna påbörjades 2001. En av dessa rör lärarnas arbetssituation. Alltmer tid måste ägnas åt att undervisa allt fler studenter i allt större grupper. Många måste också lägga ner ökad tid på att söka externa forskningsanslag. Detta påverkar såväl den akademiska friheten som möjligheten att i undervisningen inrymma bildningsinslag. En annan iakttagelse rör internationalisering. Även årets utvärderingar pekar på att svenska studenters deltagande i utbytesprogram är lågt och i vissa fall förefaller att minska, något som rimmar illa med Bolognaprocessens mål att öka utbildningens internationalisering. Liksom tidigare år lyfter bedömarna fram behovet av uppföljande studier av tidigare studenter.

I och med det gångna året har samtliga språkutbildningar och samtliga tekniska utbildningar utvärderats. Årets resultat bekräftar den tidigare bilden av ”småspråkens” svåra situation. De tekniska utbildningarna håller

generellt sett en god kvalitet men uppvisar trots det ett antal gemensamma problem eller utmaningar. Dessa handlar om otillräckliga förkunskaper, rekryteringsproblem, ett svåröverskådligt utbud av utbildningar, brist på ”bildningsinslag”, brist på kontakter med näringslivet och brist på internationalisering.

Samverkan är en fråga som varit aktuell i samtliga utvärderingar. Uppföljningsstudien av effekterna av utvärderingarna visar att samverkan finns men att bristen på ekonomiska medel är ett hinder. I årets utvärderingar har ämnen som samverkar med lärarutbildningen uppmärksammats. Här syns icke önskvärda effekter som kan uppstå vid samverkan. Innehållet i ämnet litteraturvetenskap riskerar exempelvis på sina håll att påverkas negativt genom samverkan med lärarutbildningen. Samma sak gäller för biologiämnet.

Ämnes- och program- utvärderingar år 2005

Under år 2005 har 134 grundutbildningar och 80 forskarutbildningar inom sammanlagt 12 olika ämnesområden och program utvärderats. Utvärderingarna har spänt över vitt skilda områden och även varierat mycket i omfattning. Till de mer omfattande hör utvärderingen av civilingenjörsutbildningarna samt utvärderingarna av biologi, statsvetenskap och litteraturvetenskap.

Utvärderingen av civilingenjörsutbildningarna och utvärderingen av den teknikvetenskapliga forskarutbildningen, som också genomförts under 2005, innebär att hela det teknikvetenskapliga området nu är utvärderat och kan sammanfattas.

I och med utvärderingen av de finsk-ugriska språken och de östasiatiska språken har samtliga språkutbildningar utvärderats. Resultaten bekräftar i stor utsträckning den bild av ”småspråkens” situation som redovisats i tidigare rapporter.

Andra utvärderingar som genomförts under året är arbetsvetenskap och statistik. Utvärderingen av arbetsvetenskap visar på dilemman som många tvärvetenskapliga eller mångvetenskapliga ämnen brottas med. Statistikämnet har andra problem som mer har att göra med ämnets karaktär av stödämne till andra ämnen.

Kulturgeografi, som är en del av geografiämnet, och specialpedagogik, som är en påbyggnadsutbildning för lärare, är ytterligare två utbildningar som granskats under 2005, liksom utbildningen i fysisk planering som ges vid endast ett lärosäte.

I tabell 1 nedan ges en sammanställning av de ämnen och program som har ingått i 2005 års utvärderingar.

Tabell I: Utvärderingar och antal granskningar

Utvärdering	Antal granskningar		
	Grundutbildning	Forskarutbildning	Totalt
Arbetsvetenskap	7	7	14
Biologi	22	11	33
Civilingenjörsexamen	11		11
Finsk-ugriska språk	8	5	13
Fysisk planering	1	1	2
Kulturgeografi och geografi	14	7	21
Litteraturvetenskap och retorik	22	9	31
Specialpedagogexamen	6		6
Statistik och demografi	10	8	18
Statsvetenskap, freds- och utvecklingsstudier, u-landskunskap m. m.	26	15	41
Teknikvetenskaplig forskarutbildning		12*	12
Östasiatiska språk	7	5	12
Summa	134	80	214

* Utvärderingen är genomförd på fakultetsnivå vid tolv lärosäten.

Vad visar utvärderingsrapporterna?

Arbetsvetenskap – ett ämne med många bottnar och oklar identitet

Arbetsvetenskap är ett mångbottnat ämne med rötter i flera andra ämnesområden. Av praktiska skäl har institutionerna ofta valt att specialisera sig på någon av de många inriktningarna. Utbildningarnas innehåll kan därför variera kraftigt mellan olika lärosäten. Det leder till svårigheter att ringa in ämnets kärna och identitet, vilket kan innebära en marginalisering av ämnet eller att det betraktas som ett stödämne inom lärosätet. En alltför stark profilering av ämnet kan också försvåra för studenterna att byta utbildningsort.

I flera av de arbetsvetenskapliga utbildningar som utvärderats kan kursutbudet liknas vid ett smörgåsbord av 5- och 10-poängskurser som återspeglar olika aspekter eller delmoment inom ämnet. Mer sällan erbjuds kurser som ger en sammanhållen introduktion till det arbetsvetenskapliga ämnesområdet. Ambitionen att med ämnesteoretiska kurser täcka in ett så vitt område som möjligt sker ofta på bekostnad av vetenskapsteoretiska och metodiska inslag. Högskoleverket instämmer i bedömargruppens rekommendation till de arbetsvetenskapliga institutionerna att samverka kring en innehållslig och metodisk plattform för ämnet arbetsvetenskap,

så att en gemensam ämnesidentitet kan byggas upp. Det skulle stärka både studenttrörligheten och ämnets akademiska trovärdighet.

Den forskning som bedrivs inom ämnet arbetsvetenskap kännetecknas av många kontaktytor mot näringsliv och samhälle, vilket ökar möjligheterna till uppdragsutbildning och extern finansiering av forskningsprojekt. Det är naturligtvis positivt på många sätt, men utvärderingen visar att den externa finansieringen i flera fall har övergått i ett permanent ekonomiskt beroende för överlevnad. Det gör ämnet konjunkturkänsligt och kan i förlängningen hota ämnets integritet och profilering. En stark ekonomisk beroendeställning till en uppdragsgivare kan också hota rättssäkerheten för de forskarstuderande. Doktoranderna kan hamna i kläm där de i första hand upplever sig som projektanställda med krav på att leverera resultat till den externa finansören, och i andra hand som forskarstuderande.

Högskoleverket ifrågasätter examensrätten för kandidat- och magisterexamen i huvudämnet konfliktlösning vid Göteborgs universitet. Högskoleverket anser att utbildningen med sitt nuvarande innehåll och upplägg inte håller tillräcklig akademisk nivå.

Biologi – god kvalitet trots svagt intresse för utbildningen

Biologi är volymmässigt ett omfattande ämne. Ämnet finns vid 22 lärosäten, varav 11 också har forskarutbildning. Utbildningarna håller som regel god kvalitet, och forskarutbildningen håller i många fall en mycket god kvalitet.

Ett av biologiämnets generella problem är att det finns relativt få sökande till ett stort antal platser. Det innebär att utbildningsplatser står tomma och att ekonomin blir lidande när studentunderlaget inte kan bära utbildningskostnaderna. Det får också konsekvenser för kvaliteten i utbildningen när även studenter med bristande förkunskaper och låg studiemotivation antas. Alla lärosäten genomför dock aktiva rekryteringsåtgärder för att öka intresset för biologiutbildningarna.

Flera lärosäten antar numera även studenter med samhällsvetenskaplig bakgrund. I vissa fall ges särskilda förberedande kurser innan de egentliga biologistudierna börjar, men så är inte alltid fallet. Bedömargruppen menar att det finns en risk för att kraven i utbildningen sänks om man måste anpassa undervisningen till studenter med bristande förkunskaper inom de naturvetenskapliga ämnena.

Vid flera lärosäten samläser biologistudenterna med lärarstudenter med biologiinriktning. Detta fungerar problemfritt på vissa ställen, men det finns också exempel på att lärarstudenternas behov och ambitioner helt

dominerar biologiutbildningen. Det förekommer att ämnesfördjupningen, den vetenskapliga förankringen och det kritiska och kreativa tänkandet får stå tillbaka för pedagogik och biologididaktik.

I likhet med många andra ämnen har även biologiämnet tvingats reducera antalet lärarledda aktiviteter. Det har särskilt drabbat laborationer och excursioner, vilket är olyckligt eftersom detta är centrala inslag i ämnet och även något som efterfrågas i ett framtida yrkesliv.

Jämställdhet, samverkan, profilering och arbetslivsanknytning är några exempel på områden som behöver förbättras i biologiutbildningarna. Arbetsmarknaden är också svår för biologer, oavsett om de ska gå ut i arbetslivet efter grundutbildning eller forskarutbildning.

Högskoleverket ifrågasätter examensrätten för kandidatexamen i biologi vid Högskolan Dalarna och vid Högskolan i Jönköping. Grunden för ifrågasättandena är att utbildningarna inte når den vetenskapliga nivå som krävs för en kandidatexamen.

Civilingenjörsutbildningarna i Sverige håller hög klass

Utvärderingen av civilingenjörsutbildningarna visar att svensk civilingenjörsutbildning överlag håller god kvalitet. Lokaler och utrustning är på de flesta håll mycket bra. Starka forskningsmiljöer ger goda förutsättningar att knyta utbildningen till forskning, och den vetenskapliga lärarkompetensen är i de flesta fall hög. Utbildningen är av strategisk betydelse för svenskt näringsliv och många lärosäten har ett nära samarbete med avnämare. De civilingenjörer som utbildas är både kunniga och konkurrenskraftiga. Svensk civilingenjörsutbildning står sig också väl vid internationella jämförelser.

Även om den bild av civilingenjörsutbildningen som ges i utvärderingen överlag är positiv, så finns det också brister. Ett problem är att utbildningen har byggts ut kraftigt under senare år. Samtidigt har antalet studenter som söker sig till utbildningarna minskat, trots stora rekryteringsinsatser.

Flera miljöer är små och sårbara. Några av de granskade programmen hade endast 5–10 studenter antagna hösten 2004, vilket gör det svårt att genomföra utbildningen med bibehållna ambitioner. Högskoleverket efterfrågar mekanismer för en realistisk dimensionering av utbildningen.

Genomströmningen är mycket dålig. Utbildningen omfattar idag fyra och ett halvt år, men efter sju år är bara 55 procent av dem som börjat utbildningen utexaminerade. Högskoleverket konstaterar att lärosätena inte har tillräckliga system för att följa upp och öka genomströmningen.

Lärarnas arbetsituation är också något som uppmärksammas i utvärderingen. Det är lärarnas stora engagemang som gjort det möjligt att upprätthålla god kvalitet i utbildningen, men det har skett på bekostnad av lärarnas forskning och egna kompetensutveckling. Bedömargruppen har det klara intrycket att systemet är överansträngt och att civilingenjörsutbildningens kvalitet är i fara om inte åtgärder vidtas.

De förslag till förbättringsåtgärder som framförs handlar bland annat om en utökning av utbildningstiden till fem år, och en förstärkning av inslag som har att göra med hållbar tillämpning av teknik, personliga och professionella färdigheter, entreprenörskap och praktik. Andra förslag till förbättringsåtgärder gäller profilering och specialisering. Förändringar i den riktningen skulle stärka de nu alltför små miljöerna, det skulle stärka sambandet mellan forskningen och utbildningen och det skulle troligen reducera det idag alltför stora antalet program.

Finsk-ugriska språk – små och sårbara miljöer med ekonomiska problem

Det har skett en tydlig koncentration av utbildningar inom ämnesområdet. Utbildningar i respektive språk – finska, samiska, estniska och ungerska – ges nu endast vid något eller några få lärosäten. Det begränsade studerandeantalet medför, med nuvarande resurstilldelningssystem, stora ekonomiska problem för många utbildningar. Det leder till minskade möjligheter att anställa och behålla lärare, vilket gör utbildningsmiljöerna sårbara. De få utbildningar som finns kvar bärs i flera fall upp av en enda lärare.

Inom grundutbildningarna är studentgrupperna inte bara små utan också mycket heterogena, då utbildningarna vänder sig både till dem som studerar som nybörjare och till dem som har språket som förstaspråk. Många studenter läser språken som biämnen, ofta på kvällstid. Studenterna riskerar därmed att bli isolerade från andra språkstudenter och hamna utanför den kritiska och kreativa miljö som är så viktig för all högre utbildning.

Till de positiva iakttagelserna hör att det i huvudsak finns ett nära samband mellan forskning och undervisning i de utvärderade utbildningarna. Lärarna är i stor utsträckning forskningsaktiva och refererar till forskning i undervisningen. De har också i flera fall utarbetat egna läromedel som används i undervisningen.

Eftersom studenterna i stor utsträckning studerar på deltid och i vissa fall också på distans, är inte prestationsgraderna särskilt höga. Däremot

håller uppsatserna vid flertalet utbildningar god kvalitet. Bedömargruppen konstaterar dock att för studenter som inte genomför utlandsstudier ger flera av utbildningarna begränsade möjligheter att lära sig tala språket. Värst är situationen inom samiska, där det är brist på disputerade lärare med samiska som förstaspråk, varför merparten av undervisningen ges på svenska.

Vetenskapsrådets småspråkssatsning har fallit väl ut och bidragit till goda forskningsmiljöer. Trots de extremt små forskningsmiljöerna bedrivs utbildningen med god kvalitet. Med den nuvarande forskarutbildningsverksamheten kommer det sannolikt att finnas kvalificerade lärare till de tjänster som framöver väntas bli lediga.

Högskoleverket ifrågasätter kandidat- och magisterexamensrätten i finska vid Uppsala universitet. Utbildningen brister vad gäller lärarresurser och forskningsanknytning i undervisningen.

Fysisk planering – ett litet ämne med god kvalitet

Fysisk planering är ett tvärvetenskapligt ämne som syftar till att definiera och klargöra användningen och utformningen av rummet i ett strategiskt och dynamiskt perspektiv. Grundutbildning och forskarutbildning i fysisk planering ges endast vid Blekinge tekniska högskola.

Bedömargruppen finner många kvaliteter i utbildningsmiljön. Undervisningen är väl upplagd, lärarna är engagerade och flertalet studenter är nöjda med sin utbildning. Ett problem är emellertid att ganska många studenter hoppar av efter årskurs ett. Många studenter slutför inte heller sitt examensarbete och fullföljer därmed inte utbildningen. Bedömargruppen uppmanar högskolan att följa upp dessa företeelser systematiskt och vidta åtgärder för att minska antalet studieavbrott.

Bedömargruppen betonar också vikten av större teoriinslag i kurserna redan från årskurs ett och förordar en översyn av kurslitteraturen för att öka forskningsanknytningen och det kritiska förhållningssättet i studierna. Högskoleverket finner dessa rekommendationer väl underbyggda och relevanta.

Bedömargruppen konstaterar vidare att forskningen inom området till största delen är externfinansierad. Eftersom forskarutbildningen bedrivs i nätverk betyder det att miljön för forskarutbildningen vid Blekinge tekniska högskola blir svag.

Högskoleverket instämmer i bedömargruppens uppmaning att utveckla en strategi för forskarutbildningen, inte minst för ämnets och utbildningens möjligheter att på sikt kunna rekrytera disputerade lärare i ämnet.

Kulturgeografi och geografi – intresset för ämnena viker och kvaliteten kan urholkas på sikt

Geografi betecknar ett allmänt och vittomfattande kunskapsområde som till sin natur är flervetenskapligt. I början av 1950-talet delades ämnet upp i två delar – en naturvetenskaplig och en samhällsvetenskaplig. Den samhällsvetenskapliga delen fick vanligen en ekonomisk eller kulturgeografisk inriktning. Flera kulturgeografiska institutioner har därefter vuxit fram. Geografiämnet lever dock fortfarande kvar och kan läsas inte bara i samband med lärarutbildning utan också som fristående kurser. Organisatoriskt har geografiämnet olika hemvister, men innehållsmässigt är kunskapsstoffet både kultur- och naturgeografiskt.

Undervisning i kulturgeografi och geografi upp till minst kandidatnivå ges vid 14 lärosäten, varav 7 har forskarutbildning i kulturgeografi. Tillströmningen av studerande är relativt god på lägre nivåer, men de flesta studerande läser bara en eller högst två terminer. Det medför att utbildningsmiljöerna på de högre nivåerna (C- och D-nivå) är mycket små. Detta gäller i ännu högre grad för forskarutbildningen. Bedömargruppen menar att alltför små ämnesmiljöer kan vara ogynnsamma, med alltför många lärarlösa kurser, bristfällig eller ingen seminariekultur samt brist på kritisk och kreativ miljö.

Överlag är dock kvaliteten i verksamheten god, både när det gäller grund- och forskarutbildningens innehåll och den undervisning som ges. Ämnenas huvudgrenar är i allmänhet väl representerade och innehållet anknyter till aktuell forskning. Lärarna framstår i utvärderingen som kunniga och engagerade. Även om inte alla har möjlighet att ägna sig åt kompetensutveckling och egen forskning i den utsträckning som vore önskvärd, bedöms forskningsanknytningen i undervisningen vara tillfredsställande.

Bedömargruppen konstaterar dock att det finns problem, varav en del är tillräckligt allvarliga för att på sikt hota uppfyllandet av kravet på högre utbildning. De mest påfallande svagheter i utbildningen som helhet gäller undervisningens omfattning och lärarnas ofta pressade arbetssituation. Lögonenfallande är också den skeva könsfördelningen bland lärarna med mycket få kvinnor. Dessutom är många av utbildningsmiljöerna så små att kvaliteten i utbildningen riskerar att urholkas. För geografiutbildningen

är situationen särskilt problematisk. Studenttillströmningen är låg, och tillväxten inom lärarkåren liten.

Högskoleverket ifrågasätter examensrätten för kandidatexamen i geografi vid Högskolan Kristianstad. Grunden för ifrågasättandet är att utbildningen inte når den vetenskapliga nivå som krävs för en kandidatexamen.

Litteraturvetenskap och retorik – engagerande ämnen med ojämn kvalitet

Litteraturvetenskap kan läsas upp till minst kandidatnivå på 19 lärosäten. Vid åtta av dessa ges även forskarutbildning i litteraturvetenskap.

Utvärderingen visar att det finns ett starkt engagemang för ämnet bland såväl studenter som lärare. Lärarkompetensen är med några få undantag god, men flera miljöer upplever att resurserna är för knappa.

Ämnet har en tydlig tyngdpunkt i den svenska litteraturen. Det förs kontinuerliga diskussioner om utbildningarnas uppläggning, men diskussioner om ämnets identitet i det nuvarande och framtida systemet för högre utbildning saknas på de flesta orter.

Generellt sett uppfattas nybörjarstudenternas förkunskaper i svenska ha blivit sämre. Utvärderingen visar också att många studenter studerar mindre än 40 timmar i veckan, trots att de läser på heltid. Bedömnarna är bekymrade över att kraven på vissa håll är för lågt ställda.

Många ämnesavdelningar har betydligt större utbildningsuppdrag inom lärarutbildningen än inom fristående kurser. Bedömargruppen uppfattar detta som ett problem, särskilt vid mindre lärosäten. Förutom att ekonomin kan urholkas så finns det också en risk att innehållet i de fristående kurserna ändras för att tillgodose lärarutbildningens specifika behov.

Seminariet som undervisningsform har alltmer kommit att dominera undervisningen i litteraturvetenskap, där själva samtalet kring olika texter och tolkningar är centralt. Bedömnarna ställer sig därför tveksamma till om det är lämpligt att ge dagens litteraturvetenskapliga kurser enbart på distans vilket varit fallet vid ett lärosäte.

På några lärosäten med forskarutbildning är doktorandmiljön för liten. Doktorandernas situation är för övrigt god när det gäller handledning, materiella resurser och gemenskap i institutionsmiljön.

Som förslag till förbättringsåtgärder uppmanas lärosätena att organisera regelbundna nationella ämneskonferenser för att diskutera kravnivån inom grundutbildningen. Mer av internationalisering, samverkan och profilering är andra förslag som förs fram.

Retorikutbildning finns vid tre lärosäten i landet, varav ett också ger forskarutbildning i ämnet. Retorikutbildningen behandlar frågor som är centrala för en demokrati. Bedömggruppen betraktar retorikutbildningarna i Sverige som mycket intressanta och lovande.

Högskoleverket ifrågasätter rätten att utfärda kandidat- och/eller magisterexamen i litteraturvetenskap vid Högskolan i Jönköping, Linköpings universitet, Luleå tekniska universitet och Mittuniversitetet. Ifrågasättandena grundar sig i varierande grad på brister i lärarkompetens och forskningsanknytning, avsaknad av kritisk och kreativ miljö samt liten volym och organisatorisk instabilitet.

Specialpedagogprogrammet

– en utbildning med svag forskningsbas och oklara mål

Den utbildning som leder till specialpedagogexamen har under 1980- och 90-talen förändrats, både när det gäller förutsättningar och innehåll. Tidigare var utbildningen mer praktiskt inriktad mot elever med olika handikapp och inlärningssvårigheter, medan den nu är mer inriktad mot pedagogisk rådgivning, handledning och skolutveckling.

Denna förskjutning, som visserligen speglar statsmakternas önskemål, har vid många lärosäten drivits så långt att utbildningens huvudmål – som fortfarande är att ge kunskaper om och färdigheter i aktivt arbete med elever i behov av särskilt stöd – har kommit i skymundan. Följden blir att de blivande speciallärarna blir mindre skickade i det direkta arbetet med elever i behov av stöd och att det arbetet i stor utsträckning överläts på lärare som inte har någon fördjupad kunskap om detta. Det ligger utanför Högskoleverkets uppdrag att bedöma lämpligheten i denna förskjutning, men det är uppenbart att det behövs tydligare styrdokument för den nya bredare specialpedagogrollen och sannolikt även en nyorientering i lärarexamen, för att inte elever i behov av särskilt stöd ska hamna mellan stolarna.

Kvalitetsgranskningen av specialpedagogprogrammet visar också på problem som har att göra med ämnets mångvetenskapliga karaktär. Den forskning som bedrivits har inte alltid betecknats som specialpedagogisk, utan kunnat vara allt ifrån praktisk behandling av barn med talsvårigheter till teoretiska studier av olika pedagogiska perspektiv. Bedömggruppen konstaterar att det finns relativt lite forskningsbaserad kunskap om den praktiska specialpedagogiska verksamheten.

En till stor del negativ bild av de granskade utbildningarna framkommer i bedömggruppens rapport. Programmet bedrivs i flertalet fall som

en marginell verksamhet utan egen organisatorisk hemvist. En majoritet av lärarna är odisputerade och saknar i många fall egen forskningserfarenhet. Kvaliteten på granskade examensarbeten varierar mycket. Det är endast en av utbildningarna, den vid Malmö högskola, som bedrivs i vad som kan sägas vara en tillfredsställande specialpedagogisk forsknings- och undervisningsmiljö.

Högskoleverket ifrågasätter examensrätten för specialpedagogexamen vid Umeå universitet och vid Lärarhögskolan i Stockholm. Ifrågasättandena grundar sig på brister i lärarkompetens och handledningskapacitet.

Statistik och demografi – ämnen med rekryteringsproblem

Utbildningen i statistik omfattar ett relativt stort antal studenter. Flertalet av dessa tar dock endast enstaka kurser på A-nivå upp till 10 poäng. Rekryteringen till högre nivåer är mycket svag.

Utvärderingen visar att ämnet statistik ofta för en ganska anonym tillvaro på lärosätena. Ämnet tillhör vanligen en storinstitution med svag eller ingen ämnesrepresentation i beslutande organ. Ofta fungerar det som stödämne inom andra utbildningsprogram.

Statistik är ett ämne som kräver praktiska övningar i mindre undervisningsgrupper. Men eftersom statistik räknas till samhällsvetenskapliga och inte naturvetenskapliga ämnen är resurserna för laborationer små, vilket påverkar utbildningskvaliteten negativt. Många studenter upplever ämnet som svårt, vilket kan vara en orsak till att så få går vidare till högre studier.

Den mycket svaga rekryteringen till högre nivåer (C- och D-nivå) och forskarutbildning är ett stort problem, inte bara för ämnets återväxt på sikt, utan även för att täcka det framtida behovet av statistiker i samhället. Här behövs sannolikt åtgärder för att höja ämnets status och öka intresset för ämnet redan i gymnasieskolan.

Den forskning som bedrivs inom ämnet behöver också utvecklas. Idag har många lärosäten svårigheter att få tillräckligt med externa forskningsmedel för att kunna bygga upp en stabil forskningsbas. Det begränsar lärarnas möjligheter att bedriva egen forskning, vilket i förlängningen kan försvåra forskningsanknytningen av undervisningen.

Kvaliteten i den undervisning som bedrivs är emellertid överlag god eller godtagbar. Inga av de utvärderade utbildningarna hade sådana brister att det har föranlett några ifrågasättanden av examensrätten. Dock har bedömargruppen gett rekommendationer som rör utbildningarnas organisation, lärarkompetens och rekrytering av studenter.

Utbildning i ämnet demografi bedrivs enbart vid sociologiska institutionen vid Stockholms universitet. Ämnet har en tvärvetenskaplig karaktär, och kan antingen ha ett kvantitativt/statistiskt innehåll, eller som vid Stockholms universitet, en inriktning mot sociologi och kulturgeografi. Verksamhet av betydelse inom demografi förekommer också vid universiteten i Umeå och Lund. Det är viktigt att den lilla miljön som landets demografer utgör kan förstärkas genom att vidareutveckla de goda nationella och internationella kontakter som har byggts upp.

Statsvetenskap – populär utbildning med kompetenta lärare

Högskoleverket har utvärderat grund- och forskarutbildningarna i statsvetenskap samt ämnena freds- och utvecklingsforskning, u-landskunskap, Europakunskap och Latinamerikakunskap.

Grundutbildning i statsvetenskap finns vid 18 lärosäten, varav 12 även har forskarutbildning. Utbildningarna i statsvetenskap är i allmänhet bra och mycket populära bland studenter. Ofta är det många sökande till varje utbildningsplats. Lärarkompetensen är också hög och tillgången på disputerade lärare god. Det är dock stor spännvidd i miljöernas storlek.

Flera av de små miljöerna har på ett kreativt sätt kompenserat för sin litenhet genom olika former av samverkan. De har också många gånger profilerat sig så att undervisningen på högre nivåer ligger nära lärarnas egna kompetensområden. Det är sannolikt nödvändigt, men det är viktigt att det klart framgår vari profileringen består och att utbildningen inte blir så starkt profilerad att studenternas rörlighet mellan lärosäten hindras.

Omfattningen av lärarledd undervisning är genomgående liten, vanligtvis 5–6 timmar per vecka eller mindre. Vid vissa lärosäten är lärarnas möjlighet att forska inom tjänsten också mycket begränsad. Sammantaget innebär detta en risk för att forskningsanknytningen i undervisningen kan bli svag. Metodundervisningens omfattning och innehåll kritiseras också i flera fall, liksom inslagen av internationalisering.

De mångvetenskapliga ämnena inom freds- och utvecklingsstudier och områdesstudier bärs ofta upp av lärare på deltidsanställning från en rad skilda discipliner. Att få en väl fungerande samordning mellan lärarna och mellan olika kursmoment är en svårighet för dessa utbildningar. Ett generellt problem är att kopplingen mellan utbildning och efterföljande arbete är svag.

Vid flera av de större forskningsmiljöerna råder det antagningsstopp till forskarutbildningen, trots att det finns många kvalificerade handledare. Samtidigt antas studerande till forskarutbildningen vid lärosäten där det

finns betydligt färre kvalificerade handledare. Bedömaregruppen finner detta otillfredsställande och förordar en omfördelning av resurser eller en ökad samverkan mellan lärosätena.

Högskoleverket ifrågasätter examensrätten för kandidatexamen i statsvetenskap vid Högskolan i Kalmar, examensrätten för kandidat- och magisterexamen samt licentiat- och doktorsexamen i statsvetenskap vid Högskolan i Jönköping samt examensrätten för forskarutbildning i statsvetenskap vid Växjö universitet. Motiven är i varierande grad brister i lärarkompetens och forskningsanknytning, brister i metodundervisningen, brister i den vetenskapliga miljön samt handledarkapaciteten i forskarutbildningen.

Teknikvetenskaplig forskarutbildning – god kvalitet men beroendet av extern finansiering utgör ett hot

Teknikvetenskaplig forskarutbildning bedrivs vid 12 lärosäten i landet. Volymmässigt är utbildningen mycket omfattande. Då utvärderingen genomfördes fanns det omkring 2 000 handledare som tog hand om 3 500 forskarstuderande. Antalet forskarutbildningsämnen är också mycket stort – det finns drygt 300 olika examensämnen. Av den anledningen har utvärderingen genomförts på fakultetsnivån. Värt att notera är att 5 av de granskade lärosätena står för 90 procent av utbildningarna.

Kvaliteten i verksamheten är generellt sett god. Högskoleverket har inte funnit anledning att ifrågasätta examensrätten vid något lärosäte, även om det i några fall har funnits vissa tveksamheter. Det är framför allt de små miljöerna som behöver stärkas för att säkra kvaliteten i ett längre perspektiv.

Bidragande till den positiva bilden är den uppstramning och strukturering av forskarutbildningen som skett vid många lärosäten. Det finns en tydlig betoning på att bli färdig i tid. Verksamheten bedrivs ofta i en forskargrupp eller en forskarskola. Kursutbudet är mer strukturerat och handledningen är ofta spridd på flera personer.

Kännetecknande för forskarutbildningen inom teknikvetenskap är möjligheterna till extern finansiering. Mycket av forskarutbildningen bygger på samverkan med industri och näringsliv, vid sidan av finansiering från de stora forskningsstiftelserna. Externfinansieringsgraden vid de olika lärosätena varierar mellan 45 och 70 procent.

Det starka beroendet av extern finansiering kan utgöra ett hot mot utbildningarna. Det finns en risk att externa finansiärer påverkar forskningen genom att ställa krav på resultat som mer handlar om teknisk ut-

veckling och tillämpning av känd forskning än om nya forskningsrön. Finansiärernas krav på att förväntade resultat ska redovisas i detalj vid ansökningstillfället riskerar dessutom att minska möjligheten att formulera mer riskfyllda projekt.

Bedömargruppen noterar att antagningen till teknikvetenskaplig forskarutbildning har gått ner. Det finns en viss oro för att det kan komma att bli svårt att nå examensmålen. Samtidigt är antagningen till licentiatexamen omfattande. I genomsnitt blir två av fem antagna med denna examen som mål, vilket inte ligger i linje med intentionerna då denna möjlighet infördes. Bedömargruppen pekar på den betydelse det har i sammanhanget att den externa finansieringen oftast ges för två till tre år.

Bland de saker som i varierande grad behöver förbättras vid de olika lärosätena nämns jämställdhetsarbetet, internationaliseringen, samverkan med näringslivet och uppföljningen av vad som händer efter avslutad utbildning.

Östasiatiska språk – mer språkskola än universitetsutbildning?

Undervisning i östasiatiska språk – japanska, kinesiska och koreanska – upp till minst kandidatexamen ges vid fyra lärosäten i landet. Vid tre av dessa bedrivs även forskarutbildning.

Kvaliteten på utbildningarna är varierande, men på det hela taget kan den sägas vara god. Utbildningarna har också blivit mer efterfrågade under senare år. En del utbildningar har till och med högt söktryck. Genomströmningen är däremot i flera fall mindre god, framför allt beroende på många studieavbrott.

Många lärare betecknas av studenterna som mycket engagerade och inspirerande. Studenterna är ofta ivriga att lära sig så mycket som möjligt, trots att studierna av dessa svåra nybörjarspråk ställer större krav på studerande och lärare än en del andra ämnen.

Undervisningen i de tre språken ges både av lärare med svenska som modersmål och av lärare som har kinesiska, japanska eller koreanska som modersmål. Det finns därför mycket goda möjligheter för studenterna att lära sig det talade språket. Det ges också rika tillfällen att sätta sig in i kultur och samhälle genom den kontinuerliga kontakten med lärare från dessa länder.

Tyngdpunkten i undervisningen ligger på språkfärdighet, vilket också är det som efterfrågas mest av studenterna. Ett problem med detta är att grundutbildningen tenderar att likna en ”språkskola” snarare än en universitetsutbildning. Realiaundervisningen är relativt begränsad vid flera

avdelningar. Detsamma gäller teori- och metodkurser och andra forskningsförberedande inslag. Uppsatsskrivningen fungerar inte heller på ett helt igenom tillfredsställande sätt.

De östasiatiska språken tillhör kategorin ”småspråk” i universitets- och högskolevärlden, med allt vad det innebär beträffande till exempel resurser och tillgång på lärare. Det finns utbildningar som bärs upp av endast en deltidsanställd adjunkt, vilket naturligtvis inte är tillfredsställande vare sig för studenterna eller för lärarna själva. Konsekvenserna för lärarna blir hög arbetsbelastning och lite tid för egen forskning. Högskoleverket vill understryka att det är av yttersta vikt att forskning verkligen förekommer på avdelningarna, både för lärarnas egen utveckling och för att undervisningen ska kunna vara forskningsbaserad.

Högskoleverket ifrågasätter kandidat- och magisterexamensrätten i kinesiska vid Uppsala universitet, och i japanska vid Lunds universitet. Utbildningarna brister när det gäller lärarkompetens och forskningsanknytning i undervisningen.

Många granskningar – få ifrågasättanden

Högskoleverket har under år 2005 genomfört sammanlagt 214 granskningar. Av dessa har 17 utbildningar uppvisat så allvarliga kvalitetsbrister att examensrätten ifrågasatts. Det motsvarar cirka åtta procent av de granskade utbildningarna. Två av ifrågasättandena har gällt forskarutbildning, båda i ämnet statsvetenskap.

Kvaliteten är överlag tillfredsställande eller god, även om det finns vissa oroväckande tendenser.

Flera miljöer är små och sårbara. Det gäller till exempel de granskade språkutbildningarna. Brister i lärarkompetens och forskningsanknytning är andra problem som återkommer, liksom lärarnas arbetsituation och begränsade möjligheter till egen forskning. Omfattningen av lärarledd undervisning är också liten, särskilt inom samhällsvetenskap och humaniora. I flera rapporter framhålls att kvaliteten kan upprätthållas endast genom uppoffrande insatser av engagerade lärare, något som inte bedöms vara hållbart i längden.

Regeringsuppdrag och särskilda studier

Förutom ämnes- och programutvärderingarna genomför Högskoleverket andra utvärderingar av kvaliteten i högskolan. Det kan till exempel vara examensrättsprövningar eller tematiska utvärderingar av vissa verksamheter inom högskolan. Vissa utvärderingar görs på verkets eget initiativ, andra är regeringsuppdrag. Två regeringsuppdrag som Högskoleverket redovisat under det gångna året är en granskning av kvaliteten i Försvarshögskolans utbildning och en utvärdering av Sveriges nätuniversitet.

Officersutbildning under lupp

Högskoleverket har på regeringens uppdrag granskat kvaliteten på officersutbildningen inom Försvarsmakten och vid Försvarshögskolan. I uppdraget ingick även att granska utbildningsanordnarnas kvalitetsarbete och att ge förslag till åtgärder. Efter extern granskning av särskilda sakkunniga och platsbesök drar Högskoleverket följande slutsatser utifrån de sakkunnigas bedömning.

Högskoleverket genomförde redan 1998 en utvärdering av vissa av utbildningsprogrammen vid Försvarshögskolan. Nu kan konstateras att Försvarshögskolan följt de rekommendationer som den dåvarande bedömargruppen lämnat. Man har byggt upp en stark forskningsmiljö och stärkt den vetenskapliga grunden. Detta har lett till höjd kvalitet i den högre officersutbildningen. Bedömargruppen menar också att kvalitetsarbetet i huvudsak är gott.

Inom Försvarsmaktens utbildningar ser dock bilden inte lika positiv ut. Här finns ett förslag till nytt yrkesofficersprogram vilket bedömargruppen inte anser vara högskolemässigt. Jämfört med tidigare yrkesofficersprogram har akademiseringen försvagats. Det nya förslaget kan riskera att undergräva grunden för de övriga programmets goda kvalitet.

Högskoleverket konstaterar också att det finns ett antal hinder för att Försvarshögskolan ska kunna få examensrätt och utbildningen likställas med civil högskoleutbildning. Dessa hinder är bland annat att Försvarshögskolan i princip är helt uppdragsfinansierad av Försvarsmakten och att

antagning och urval till officersutbildningarna görs på ett sätt som inte är förenligt med högskolesystemet.

Flexibelt lärande utvecklas genom nätuniversitetet

Högskoleverket fick 2004 regeringens uppdrag att följa upp universitetens och högskolornas samverkan inom Sveriges nätuniversitet och att utvärdera hur Myndigheten för Sveriges nätuniversitet bidragit till utvecklingen av denna organisation. Uppföljningen har under året resulterat i två rapporter som utvärderar myndighetens arbetssätt och stöd till utbildningarna respektive hur den bidrar till att öka tillgängligheten och rekryteringen till högre utbildning.

Myndighetens arbete uppfattas av bedömarna som gott, men de framhåller att ett mer aktivt arbetssätt gentemot universitet och högskolor är önskvärt, i synnerhet i och med myndighetens nu utvidgade uppdrag. Större tydlighet i grunderna för fördelning av utvecklingsmedel efterlyses, liksom systematisk uppföljning av projektresultat.

Bedömarnas uppfattning är i hög grad positiv beträffande hur Sveriges nätuniversitet bidragit till att öka tillgängligheten till högre utbildning. Utbudet är stort och många nya kurser har tillkommit speciellt för nätuniversitetet. Så många som en tredjedel av studenterna kombinerar nätstudier med campusstudier. Rekryteringen till högre utbildning från studieovana miljöer har ökat, och en stor andel av studenterna är äldre som återkommer till högskolestudier. Sammantaget svarar således denna utbildningsform och organisation mot behovet av utbildningsformer som gynnar flexibelt lärande.

Nätuniversitetet har ett stort utbud av korta, fristående kurser. Det passar bra för många av dem som söker sig till denna distributionsform och som ofta tar få poäng per termin. Många som läser uppnår dock inte de poäng de anmält sig för. Detta gör i sin tur att genomströmningen är betydligt lägre än genomsnittet. Prestationsgraden har dock ökat under de senare åren, och många lärosäten arbetar aktivt för att försöka höja den.

Utvärderingar av vissa verksamheter

Högskoleverket har tidigare publicerat två utvärderingar av dels lärosätenas internationalisering, dels samverkan med det omgivande samhället. Under 2005 har verket gett ut två antologier med goda exempel från dessa

verksamheter.¹ Under år 2006 genomförs en utvärdering inom temat stöd för studier. Utvärderingen kommer särskilt att fokusera på studievägledning och studenthälsovård.

---

1. Goda exempel på internationalisering (2005) och Högskolan samverkar – goda exempel (2005).

Några fördjupningar

I det här avsnittet redovisas några fördjupningar som 2005 års utvärderingar gett anledning till. Den första rör de teknikvetenskapliga utbildningarna som nu är utvärderade i sin helhet. Den andra fördjupningen rör hur ämnen och utbildningar påverkas av att utvecklas i samverkan med lärarutbildningen. Lärarnas arbetssituation och svårigheterna att få tiden att räcka till för kompetensutveckling och egen forskning har betonats i utvärderingar från år 2001 och framåt, liksom sådana problem som extern finansiering av forskning kan föra med sig, så även i årets utvärderingar. En del av dessa dilemman rör bildning och akademisk frihet som här särskilt lyfts fram. Kapitlet avslutas med en redovisning av hur bedömargrupperna för 2005 års utvärderingar varit sammansatta. Särskild uppmärksamhet ägnas avnämnr- och yrkesperspektivet.

Utvärdering av teknikvetenskapliga utbildningar

Hela det teknikvetenskapliga utbildningsområdet har nu utvärderats. År 2005 utvärderades dels utbildningar som leder till civilingenjörsexamen, dels forskarutbildning inom teknikvetenskap. År 2002 utvärderades utbildningar som leder till högskoleingenjörsexamen och vissa ämnen inom teknikvetenskapen. Vilken bild framträder av detta utbildningsområde? Finns det likheter i de problemområden som bedömargrupperna har identifierat? Vilka utmaningar står utbildningarna inför?

Rekryteringsproblem

Cirka 50 000 studenter går teknikvetenskapliga utbildningar. År 2002, när högskoleingenjörutbildningarna utvärderades, fanns utbildningen vid 25 lärosäten med drygt 200 utbildningsprogram och omfattade cirka 20 000 studenter. Civilingenjörutbildningarna finns vid 11 lärosäten och ges i form av knappt 100 program. 24 000 studenter går utbildningen. Teknikvetenskaplig forskarutbildning finns vid 12 lärosäten och omfattar cirka 3 500 doktorander. Det innebär att var fjärde doktorand totalt sett i landet återfinns inom det teknikvetenskapliga området. Andelen kvinnliga studenter och doktorander totalt inom det teknikvetenskapliga området är cirka 26 procent.

Rekryteringen till såväl högskoleingenjörsutbildning som civilingenjörsutbildning har minskat under senare år trots rekryteringsinsatser. Inom båda utbildningarna har program skapats inom populära områden eller getts nya lockande namn för att öka rekryteringen. Även inom forskarutbildningen har antalet antagna minskat. Utvärderingen av forskarutbildningen i teknikvetenskapliga ämnen visar att rekryteringen till forskarutbildningen i stor utsträckning sker från det egna lärosätet. Nära 90 procent av de forskarstuderande finns vid fem av de utvärderade lärosätena.

Alla tre utvärderingarna uppmärksammar särskilda problem med att rekrytera kvinnor till utbildningarna. Inom forskarutbildningen har dock antalet kvinnor ökat sett över en längre tid. Samtidigt finns en oro över att denna utveckling kan vara på väg att vända. En anledning till det kan vara ett minskat antal kvinnor som går civilingenjörsutbildning vilken är den största rekryteringsbasen till forskarutbildning i teknik. Utvärderingen av forskarutbildningen uppmärksammar även bristen på kvinnliga handledare. Högskoleverket konstaterar i rapporten *Forskarutbildning och forskarkarriär – betydelsen av kön och socialt ursprung* (2006) att teknikvetenskap är ett av de ämnesområden där det är störst skillnad mellan mäns och kvinnors möjligheter att bli professor.

Svåröverskådligt utbud

Ett gemensamt problem för de tekniska utbildningarna är att utbudet av program och ämnen är stort och alltför svåröverskådligt. I civilingenjörsutvärderingen konstateras att det finns ett stort antal ”smala” program, det vill säga program med ett smalt teknikinnehåll och/eller som riktar sig mot en begränsad arbetsmarknad. Även högskoleingenjörsutbildningarna har enligt bedömarna alltför många inriktningar. Detta har lett till att många program har mycket få studenter. Båda utvärderingarnas bedömargrupper rekommenderar färre program med en större bas. Detta skulle skapa större tydlighet och systemet skulle bli mer flexibelt. Utvärderingen av forskarutbildningen konstaterar att det är viktigt att föra en strategisk diskussion om antalet forskarutbildningsämnen.

Teknisk utbildning med för litet teknikinnehåll

I både högskoleingenjör- och civilingenjörsvärderingarna konstaterar bedömargrupperna att en del utbildningar har liten, eller på gränsen till allt för liten, omfattning av tekniska ämnen för att vara en ingenjörsutbildning. I högskoleingenjörsvärderingen uppvisade 28 av de drygt 200

programmen brister framför allt vad gällde matematik- och teknikinnehållet, och examensrätten för dessa utbildningar ifrågasattes. De utbildningar som hade brister av denna karaktär var ofta sådana som tillkommit för att öka rekryteringen, det vill säga ett nytt program med ett attraktivt namn men med brister i de ämnen som är centrala för en ingenjör. Ifrågasättandena har lett till åtgärder från lärosätenas sida. Antingen har innehållet förändrats och kursplanerna gjorts om eller så har utbildningarna lagts ned.

Kontakter med näringslivet

I alla tre utvärderingarna tas samverkan med näringslivet upp. I civilingenjörsutvärderingen betonar bedömargruppen behovet av aktiva kontakter med avnämare och vikten av att utbildningen ger kunskaper i entreprenörskap. Utvärderingen av forskarutbildningen lyfter särskilt fram vikten av kontakter och samverkan med näringslivet ur flera aspekter: för att finna relevanta forskningsproblem, för att skapa starkare nätverk och för att underlätta för doktoranderna i den fortsatta karriären. Även här talas om att utbildningen bör ha inslag av entreprenörskap. I utvärderingen av högskoleingenjörsutbildningarna konstateras att samverkan med näringslivet är av stor betydelse. Samverkan bör dock vara mer strategisk.

Brist på internationalisering

De tre utvärderingarna betonar också särskilt vikten av internationalisering. Det finns internationaliseringsarbete, men mycket mer kan och behöver göras till exempel för att uppmuntra studenter och doktorander att förlägga en del av studierna utomlands. Detta gäller kanske särskilt högskoleingenjörsutbildningarna, där Högskoleverket i sina reflektioner över utvärderingen drar slutsatsen att internationalisering är en av högskoleingenjörsutbildningarnas minst framträdande sidor.

Otillräckliga förkunskaper

I både högskoleingenjörs- och civilingenjörsutvärderingarna tar bedömarerna upp de förändrade och försämrade förkunskaperna från gymnasiet. För civilingenjörsutbildningarna sägs dessa vara en av anledningarna till en låg genomströmning. Även för högskoleingenjörerna anses otillräckliga förkunskaper i framför allt matematik och mekanik vara en orsak till bristande genomströmning framför allt under det första studieåret.

God kvalitet trots gemensamma problem

Ovan har ett antal gemensamma problem lyfts fram. Det är viktigt att visa dem, inte minst för att de är gemensamma för teknikvetenskapliga utbildningar. Det hindrar inte att bedömargrupperna konstaterar att kvaliteten på utbildningarna är god. Det gäller forskarutbildningen, civilingenjörsutbildningarna och även för den stora majoriteten av högskoleingenjörsutbildningarna. De civilingenjörer som utexamineras är generellt sett mycket bra. De har också stor betydelse för Sverige och för svensk industri. Samma sak konstateras för högskoleingenjörerna.

Ämnen i samverkan med lärarutbildning

Högskoleverket har flera gånger påpekat betydelsen av samverkan inom och mellan lärosäten i sina utvärderingar. Det har särskilt gällt utbildningar eller ämnen med få studenter. Flera goda exempel på sådan samverkan har kunnat visas i tidigare utvärderingar. Mindre lyckade exempel finns emellertid också. I årets utvärderingar visas några problem som kan uppstå i samverkan mellan lärarutbildning och traditionella ämnen som ges som fristående kurser eller utgör delar av ett annat program. Exempelen är hämtade från utvärderingarna av litteraturvetenskap och biologi.

Litteraturvetenskap

Litteraturvetenskap kan läsas som fristående kurser upp till kandidat- och/eller magisternivå vid 19 lärosäten varav de flesta också ger lärarutbildning. Ämnets lärare medverkar vanligen också i undervisningen för blivande svensklärare. Den undervisningen ges numera som valbara kurser inom den nya lärarutbildningen. Det är en vanlig uppfattning bland lärarna i litteraturvetenskap att uppläggningsen av den nya lärarutbildningen har berövat dem många studenter som annars skulle ha fördjupat sig mer i sina ämneskunskaper och läst dem som fristående kurser. Många har framhållit detta som en bidragande orsak till ämnets försämrade ekonomi.

På de stora universiteten är volymen på de fristående kurserna än så länge tillräckligt stor för att säkra en bred kompetens bland lärarna och kontinuitet i C- och D-studierna. På mindre lärosäten har man varit tvungen att möta den vikande studenttillströmningen på fristående kurser med olika strategier. Alla lösningar har det gemensamt att de syftar till synergieffekter. Man låter alla studenter, både blivande lärare och andra, i möjligaste mån läsa samma kurser.

Det har emellertid visat sig att sådana lösningar oundvikligen leder till vissa innehållsliga förändringar. Ämnesstudierna för blivande lärare ger som regel större tyngd åt didaktiska frågor och moment som barn- och ungdomslitteratur och den del av litteratursociologin som behandlar barns och ungdomars läsning. Dessa delkurser kan då komma att ta utrymme från inläsningen av den litterära kanon och från grundläggande teorikurser som vanligen ingår i de fristående kurserna. Om uppdraget inom lärarutbildningen ger ett större och stabilare tjänsteunderlag än de fristående kurserna kan dessutom rekryteringen av nya lärare i litteraturvetenskap lätt styras över till enstaka kompetensområden och på sikt reducera ämnesmiljöns samlade kompetens.

Biologi

Utvärderingen av grund- och forskarutbildningen i biologi visar på likartade problem. Problemet art och grad är ofta kopplat till biologiämnets ställning vid lärosätet.

På många lärosäten är biologi ett stort och centralt ämne, med en tydlig egen identitet, och med ett eller flera ämnesspecifika program. Det finns dock flera fall där biologiämnets ställning inte är lika central och programutbildningar är mer färgade av programmets målinriktning mot en specifik yrkesutbildning. Så är fallet med hortonomutbildningen vid Sveriges lantbruksuniversitet.

På andra ställen har biologiprogrammet uppkommit som ett komplement till en lärarutbildning, och i några av dessa fall är biologiämnets ställning otydlig. På några mindre lärosäten är det klart uttalat att biologiämnet i första hand är ett stödämne till andra ämnen och ämnet är också lågprioriterat i fakultetens satsningar.

Flera lärosäten har integrerat biologutbildning och biologilärarutbildning, men det har skett på mycket olika sätt och med olika framgång. Vid vissa lärosäten är utbildningarna skilda åt, men på de flesta ställen förekommer samläsning i någon form på ämnesnivå. Integrering av didaktiska moment varierar likaså från att vara helt skilda från ämnesundervisningen, till att vara en obligatorisk del för samtliga studenter.

I biologiutvärderingen ifrågasätter Högskoleverket examensrätten för kandidatexamen med biologi som huvudämne vid två mindre högskolor. Det är just samverkan/samläsning mellan biologistudenter och lärarutbildningsstudenter som inte utfallit positivt. Både Högskoleverket och bedömargruppen framhåller dock den stora vikt som lärarutbildningen har på dessa orter och att biologiundervisningen har stora förtjänster ur

läro- och utbildningssynpunkt. Förutsättningarna för syftet att utbilda studenter till en examen i biologi är emellertid inte tillfredsställande. Biologit utbildningarna domineras helt av läro- och utbildningsaspekter och de didaktiska inslagen dominerar alltför mycket. Detta innebär för biologistudenterna att de rent biologiska inslagen, både teoretiska och praktiska, inte fokuseras tillräckligt. Kurserna är i alltför hög grad utvecklade med tanke på läro- och utbildningens behov.

Bildning och akademisk frihet

Alltsedan ämnes- och programutvärderingarna påbörjades 2001 har lärarnas tid för forskning inom ramen för anställningen varit en återkommande fråga. Man har pekat på att tiden begränsas mer och mer som en följd av försämrade ekonomiska förutsättningar och krav på extern forskningsfinansiering och att detta minskar möjligheterna till forskningsanknytning i undervisningen. Även i årets utvärderingsrapporter framhålls detta problem (finsk-ugriska språk, statistik, biologi, civilingenjörsutbildningen och arbetsvetenskap). Utvärderingen av arbetsvetenskap ger en målande beskrivning av hur de akademiska idealen och den akademiska friheten påverkas av externa finansiärs krav på effektivitet och resultat.

De försämrade ekonomiska villkoren påverkar såväl grundutbildningen som forskarutbildningen. Det framgår till exempel i utvärderingen av civilingenjörsutbildningen att de ekonomiska neddragningarna har lett till undervisning i större grupper med mindre interaktion, vilket bidrar negativt till utvecklingen av studenternas kritiska tänkande. Det ger också mindre utrymme för inslag av bildning. Den förlängning av utbildningen som föreslås i utvärderingen och som riksdagen nu beslutat om skulle kunna ge utrymme för fler satsningar på bildning, det vill säga integrerat under hela utbildningen.

Utvärderingen av litteraturvetenskap visar att bildningsidealerna kan komma till korta även i ett traditionellt humanistiskt ämne, när alltför stark yrkesanknytning sätter sin prägel på utbildningen och när möjligheterna till att bedriva undervisning i seminarieform beskärs.

Liknande slutsatser dras i de studier om akademisk frihet som Högskoleverket gjort alltsedan 2001.² Den senaste av dessa *Akademisk frihet i praktiken – en rapport om tillståndet i den högre utbildningen* (2005) bygger

---

2. Degerblad & Häggglund, Akademisk frihet – en rent akademisk fråga (2001), Bennich-Björkman, Överlever den akademiska friheten (2004).

på en enkätundersökning och en intervjustudie. Den diskuterar de problem som hänger ihop med krav på extern forskningsfinansiering, också från grundutbildnings- och studentperspektivet. Enkätsvaren och intervjuerna visar att både lärare och studenter anser att forskning och undervisning inte präglas av det nära samband som ska finnas enligt högskolelagen. Till exempel premierar examinationen mekanisk inlärninng snarare än självständigt kunskapsökande. Lärarna anser att det inte finns hinder för att ta upp forskningsresultat i undervisningen, men att studenternas bristande förkunskaper försvårar möjligheterna att göra detta. När det gäller forskningen saknas pengar, och de medel som finns måste sökas i hård konkurrens, vilket innebär att mycket tid måste ägnas åt ansökningar. Möjligheterna till forskning inom ramen för anställningen har blivit allt mer kringkurna och de rena forskaranställningarna har blivit allt färre.

Sammantaget är det en ganska mörk bild av bildningens plats inom den högre utbildningen som tecknas av dem som är verksamma inom universitet och högskolor. Den akademiska friheten finns reglerad i lagar och förordningar, men kringskärs allt mer, huvudsakligen på grund av ekonomiska, strukturella och organisatoriska faktorer. Framtida utvärderingar och uppföljningar kommer att uppmärksamma detta problem för att dessa grundvärden – bildning och akademisk frihet – ska bli en bättre integrerad del av såväl grundutbildning som forskarutbildning.

Bedömarna

Högskoleverket lägger stor tonvikt vid sammansättningen av bedömargrupperna. Grupperna ska bestå av ämnessakkunniga samt studenter och doktorander. I de fall den utbildning som utvärderas leder till en yrkesexamen ska även en avnämaren eller yrkesrepresentant finnas med i gruppen. Internationell kompetens ska alltid finnas med i bedömargruppen. Den internationella kompetensen garanteras dels genom att bedömare från andra länder anlitas, dels genom att de svenska bedömarna har internationella erfarenheter. Under åren 2001–2005 har de utländska bedömare som varit anlitate i utvärderingarna kommit från över 50 olika lärosäten framför allt i Norden. Bedömarna ska ha gott anseende och ha legitimitet i sektorn. Inte minst viktigt är det att de också har personlig integritet. Högskoleverket utser bedömargrupperna. De utbildningar som ska utvärderas får dock lämna förslag på bedömare.

I de tolv utvärderingsprojekt som genomförts under år 2005 har 108 bedömare ingått i utvärderingarnas bedömargrupper. Könsfördelningen har

varit 53 kvinnor och 55 män. I grupperna har 24 studenter och 17 doktorander ingått. I årets utvärderingar har sju avnämare eller yrkesrepresentanter medverkat. Förutom i utvärderingar av yrkesexamen, civilingenjörsexamen och specialpedagogexamen, har yrkesrepresentanter även ingått i fyra ämnesutvärderingar. Av ämnesexperterna har 55 procent varit internationella experter, framför allt från de övriga nordiska länderna, men också från Tyskland och Skottland.

Tabell 2: Bedömargruppernas sammansättning, antal

Bedömare	Kvinnor	Män	Totalt
Ämnessakkunniga	23	37	60
Studenter och doktorander	27	14	41
Avnämare	3	4	7
Totalt antal bedömare	53	55	108

Avnämarperspektiv

Flera perspektiv och syften präglar ämnes- och programutvärderingarna. Utvärderingarna ska ge lärosäten underlag för utveckling, dels genom att kontrollera att utbildningarna håller en tillräckligt god standard, dels genom att ge information om utbildningarnas kvalitet. En viktig mottagare av informationen är (blivande) arbetsgivare, som också får möjlighet att ge synpunkter på utbildningarnas kvalitet och påverka utvärderingarnas genomförande. Detta sker på flera sätt. Ett är att företrädare för arbetsgivare medverkar som bedömare. Ett annat är att Högskoleverket inhämtar synpunkter genom hearings eller på andra sätt. Ytterligare ett tillfälle att få synpunkter från företrädare för arbetslivet är vid de återföringskonferenser som ordnas tre–fem månader efter publicerad utvärderingsrapport.

De tydligaste uttalandena beträffande utbildningarnas yrkesrelevans görs i år i utvärderingarna av civilingenjörsutbildningen och teknikvetenskaplig forskarutbildning. Den förra uttalar sig mycket positivt och framhåller att företag med erfarenhet av att anställa civilingenjörer från olika länder har uppfattningen att den svenska utbildningen står sig mycket väl och således förbereder väl för yrkesverksamhet inom deras område. När det gäller forskarutbildningen framkommer en delvis annan uppfattning. Man understryker att en teknologie doktor är väl förberedd för arbete inom akademien, men mindre för en karriär inom industrin eller som företagare och efterlyser mer forskning med anknytning till industrin. Detta skulle bidra till nätverksuppbyggande och främja en karriär inom något företag. Bedömarna önskar också att utbildningen skulle ha mer inslag av

entreprenörskap, något som för övrigt också efterlyses beträffande civilingenjörsutbildningarna.

Bedömarna i arbetsvetenskap ”rekommenderar institutionerna att utöka kontakterna med de yrkesverksamma”, och liknande rekommendationer återkommer beträffande utbildningarna i specialpedagogik. Här framhålls att yrkesrelevansen inte alltid är tydlig och att fältets förväntningar och utbildningens inriktning inte stämmer överens. Också när det gäller biologi och statsvetenskap önskar sig bedömarna förbättrade förberedelser för en karriär utanför universitet och högskolor.

Sammantaget är intrycket från 2005 års utvärderingar att utbildningarna i första hand är anpassade till en framtida verksamhet inom universitet och högskolor men att de skulle kunna ha flera inslag riktade mot ett framtida arbetsliv. Detta gäller framför allt utbildningar som leder till en yrkesexamen, men även studier i ämnen som leder fram till generella examina och forskarutbildning. Detta bekräftar också de intryck som redovisas i Högskoleverkets arbetsmarknadsprogram, senast i rapporten *Ekonomer – utbildning och arbetsmarknad* (2006). Där framhålls dels att kontakterna mellan lärosätena och arbetslivet är färre än vad som är önskvärt, dels att kunskapen om före detta studenters karriär är dålig. Inhämtandet av sådan kunskap är ett naturligt inslag i kvalitetsarbetet vid lärosäten i flera andra länder.

Tidigare års utvärderingar har pekat på det nödvändiga i undersökningar för att inhämta information om före detta studenters yrkesval och utbildningens relevans för yrkeslivet. Denna information har betydelse för planering och genomförande av utbildningar. Högskoleverkets styrelse har nyligen i en skrivelse till regeringen framhållit vikten av sådan uppföljning och föreslagit att regeringen ska ”uppdra åt lärosätena att följa upp sina tidigare studenter vid vissa tidpunkter”. Styrelsen tillägger att särskilda resurser bör ställas till förfogande för genomförandet av ett sådant uppdrag.³

---

3. Skrivelse från Högskoleverkets styrelse till regeringen (reg.nr. 69-570-06).

Vilka effekter har utvärderingarna?

Högskoleverkets utvärderingsmodell består av tre delar: självvärdering, extern granskning samt uppföljning. Del tre, uppföljningen, är inte minst viktig. I detta skiljer sig Sveriges utvärderingsmodell från de modeller som tillämpas i de flesta andra europeiska länder där uppföljning oftast inte är en integrerad del av utvärderingen.

Uppföljning sker på flera olika sätt. Återföringskonferenserna kan ses som en uppföljning som hålls tre–fem månader efter publicerad utvärderingsrapport. Vid ifrågasättande av examensrätt följs ärendet upp efter ett år genom att utbildningarna redovisar en handlingsplan som Högskoleverket tar ställning till. Under år 2005 till exempel har handlingsplaner omfattande 37 ifrågasatta examensrätter handlagts. Tilläggas ska att examensrätten inte dragits in i något av dessa fall. Lärosätena har vidtagit åtgärder för att undvika detta. Uppföljning kan också ske i form av särskilda studier riktade exempelvis till rektorer eller kvalitetsansvariga. Det som framför allt avses med uppföljning i Högskoleverkets utvärderingsmodell är dock den uppföljning som görs tre år efter publicerad rapport. De utvärderingar som genomfördes 2000 och 2001 och publicerades 2002 har nu följts upp. De nio utvärderingar som ingår i uppföljningen omfattar drygt 200 granskningar.⁴

Att utvärderingarna ger resultat och effekter framgår klart av återföringskonferenser och handlingsplaner. I och med den första treårsuppföljningen finns nu även ett gediget material som belyser utvärderingarnas effekter.

De utvärderade utbildningarna/institutionerna har svarat på frågor om vilka synpunkter och rekommendationer, både av specifik art som riktats till en viss utbildning vid ett lärosäte, och av generell art, det vill säga riktade till ämnet i sin helhet, som man tagit fasta på, respektive inte tagit fasta på och varför. Dessutom ställdes en fråga om de mer generella effekter som utvärderingen haft på utbildningen. Frågorna har ställts till företrädare för utbildningen på institutionsnivå och svaren återspeglar därför institutionsperspektivet. De rekommendationer som bedömargruppen lämnar och de som Högskoleverket poängterar i sina reflektioner är inte tvingande. Högskoleverkets beslut däremot är tvingande, det vill säga det

---

4. Uppföljningen redovisas i en rapport som publiceras i maj 2006.

anger vad lärosätena behöver genomföra för att inte, i förekommande fall, förlora examensrätten.

Utvärderingarna ger effekter

Uppföljningen bekräftar många av de intryck som tidigare studier, diskussionerna vid återföringskonferenserna och redovisningarna i handlingsplanerna betonat, till exempel självvärderingens betydelse. Självvärderingen har gett underlag för intern reflektion. Enligt uppföljningssvaren har utvärderingen haft betydelse i det egna utvecklingsarbetet.

Utvärderingarna har inneburit en genomgång av verksamheten som verkat pådrivande och gett underlag till förändringar. Av vissa svar framgår att man haft svårt att avgöra vilka resultat och effekter som kan tillskrivas utvärderingen och vilka som hade framträtt ändå. En generell erfarenhet från utvärderingsforskningen är att självvärderingsarbetet bidrar till att identifiera utvecklings- och problemområden. Självvärderingsarbetet är också en process där viktiga områden bearbetas och lösningar börjar utformas. När väl utvärderingsrapporten kommer är många områden bekanta och en vanlig reaktion är att det som utvärderingsrapporten tar upp inte är helt okänt. Icke desto mindre är den externa granskningen och utvärderingsrapporten viktiga dels som en bekräftelse på att de områden man identifierat verkligen är viktiga, dels för att få externa synpunkter på och råd om hur ett utvecklingsarbete fortsatt kan bedrivas.

Uppföljningen visar att utvärderingsresultaten rent generellt inte har uppfattats som kontroversiella eller överraskande. Rekommendationerna har inte varit svåra att acceptera.

Uppföljningen visar också det värdefulla i att kunna jämföra sig med andra lärosäten. Utvärderingarna har gett en nationell överblick som kan vara svår att få annars. Även återföringskonferenserna visar att utvärderingarna varit viktiga för den ämnesmässiga identiteten och för att sätta in den egna utbildningen i ett sammanhang. Några institutioner efterlyser här fler internationella jämförelser.

Uppföljningen bekräftar också att utvärderingarna använts för att stärka ett ämnes position inom det enskilda lärosätet. Utvärderingarna används också som beslutsunderlag internt.

Ett fåtal institutioner ifrågasätter om vinsterna med utvärderingarna motsvarar de kostnader och det arbete som de inneburit.

Olika sorts effekter

Fler förändringar med anledning av utvärderingarna har genomförts på grundutbildningsnivå än på forskarutbildningsnivå. Av de konkreta åtgärder som genomförts har fler handlat om förändringar i existerande verksamhet, det vill säga förändringar av kursplaner och dylikt, snarare än inrättandet av helt nya kurser eller mer genomgripande omorganiseringar av kursutbudet.

De konkreta effekter som handlingsplanerna efter ifrågasättande har visat rör ofta lärarkompetensen. Den nu genomförda treårsuppföljningen visar också att lärsituationen har varit en återkommande fråga i samtliga utvärderingar. Det kan gälla antalet lärare men också lärarnas undervisnings- och forskningssituation. Enligt uppföljningen har inte någon institution ifrågasatt en rekommendation om att förstärka lärarkompetensen. De handlingsplaner som handlagts under år 2005 visar också, liksom tidigare år, på konkreta åtgärder i form av fler lärare, förstärkta forskningsmiljöer, översyn av kurser och förstärkt ämnesinnehåll. Handlingsplanerna redovisar också att lärosätena ibland har vidtagit åtgärden att lägga ned en utbildning. I de fall då inte nyanställningar skett eller utrymme för kompetensutveckling skapats så framgår det av treårsuppföljningen att ambitionen ofta funnits men att ekonomin satt begränsningar.

Samverkan, profilering och koncentration

Tre nyckelord har varit genomgående hos i princip samtliga bedömargrupper under de fem år som ämnes- och programutvärderingarna har genomförts, nämligen rekommendationer om profilering, samverkan och koncentration. I tidigare sammanfattande analyser har konstaterats att dessa förslag har anammats på lärosätetsnivå. Den nu genomförda uppföljningen, som rör institutionsnivån, visar att uppmaningen om samverkan har slagit igenom – enskilda institutioner har stärkt sin samverkan. Bland 2005 års utvärderingar visar utvärderingen av utbildningar i arbetsvetenskap att lärosätena ofta valt att specialisera utbildningen till någon viss inriktning. Detta har lett till att innehållet i utbildningarna kan ha stora variationer. Bedömarna konstaterar dock att den starka profileringen av utbildningen kan göra det svårt för studenterna att byta utbildningsort.

Det förefaller som om utbildningarna rent generellt i störst utsträckning tagit fasta på enkla och billiga rekommendationer, medan rekommendationer som innebär större förändringar inom ett lärosäte eller i samverkan

med andra inte följts i samma utsträckning. Ett skäl till det är naturligtvis bristen på medel. Ekonomiska incitament är också av betydelse för att förverkliga de planer på samverkan, profilering och koncentration som finns vid flera lärosäten.

Några exempel

Inom ämnena datavetenskap och datalogi har de flesta specifika rekommendationerna följts och även de generella rekommendationerna har i ett flertal fall anammats. Det är framför allt när det gäller det egna kvalitetsarbetet som man har haft mest nytta av utvärderingen. Också den nationella överblicken har varit uppskattad.

Även i ämnet företagsekonomi lyfter man fram det positiva med den nationella överblicken och med att kunna jämföra sig med andra. Ett antal institutioner har valt att inte följa en del av rekommendationerna, vilket enligt uppföljningen i första hand beror på att man inte anser att verksamheten har de brister som bedömnarna lyfter fram. Ett annat vanligt skäl är bristande ekonomiska resurser.

Inom de klassiska språken ställer sig de flesta utvärderade institutionerna positiva till utvärderingen. Man pekar på att man genom utvärderingen fått argument i interna diskussioner och att ämnena fått resursförstärkning till exempel i form av fler lärare. I svaren lyfts också fram att den nationella samverkan har ökat.

I matematikämnet har institutionerna tagit fasta på rekommendationen att samverka. Det gäller de som uppmanats att samverka i form av en specifik rekommendation, men också den generella rekommendationen att samverka. Institutionerna har följt uppmaningen att öka lärarkompetensen genom att anställa fler, men också att höja kompetensen.

I ämnet svenska/nordiska språk har så gott som alla berörda lärosäten följt rekommendationen att anställa fler lektorer och professorer. Några lärosäten säger sig dock inte ha ekonomiska resurser för att ge bättre möjligheter för lärarna till kompetensutveckling och forskning inom tjänsten.

* * *

Slutsatsen av den första treårsuppföljningen är att den i mångt och mycket bekräftar intrycken från återföringskonferenserna och resultaten från handlingsplanerna. Utvärderingarna ger effekter. Självvärderingens betydelse framhålls, men det konstateras också att utvärderingarna ger under-

lag för fortsatt intern reflektion, utveckling och beslut. Något annat som också framhålls som positivt är den nationella bilden och möjligheten till jämförelse som denna ger. Treårsuppföljningen visar också att lärosätena inte endast tar till sig Höskoleverkets beslut om ifrågasättande av examensrätten, utan också bedömargruppens rekommendationer. Det gäller såväl rekommendationer som ges till det enskilda lärosätet, som de mer generella rekommendationerna till ämnet i stort.

Tilläggas kan att en stor mängd av dem som är verksamma vid universitet och högskolor nu har fått erfarenhet av utvärderingar. Detta bidrar till kunskap om kvalitetsarbete och utvärdering.

Internationella perspektiv

Kunskap om hur svensk högre utbildning står sig i jämförelse med andra länders är viktig, och är ett väsentligt inslag i Höskoleverkets utvärderingar. Vad framgår av 2005 års rapporter?

Strukturella och innehållsmässiga skillnader

Årets utvärderingar bekräftar iakttagelser som gjorts i tidigare års översikter. Sålunda kommenteras strukturella olikheter mellan svensk utbildning och utbildning i andra länder. I statistik gäller det indelningen av ämnet i statistik och matematisk statistik, med placering inom samhällsvetenskaplig respektive matematisk-naturvetenskaplig fakultet, vilket är ovanligt internationellt. De samhällsvetenskapligt orienterade tillämpningarna dominerar i Sverige, samtidigt som det finns uttalade behov av tillämpningar inom naturvetenskap och medicin, som i lika hög grad kräver avancerade statistiska metoder.

I utvärderingen av kulturgeografi diskuterar bedömarna splittringen av geografifämnet i en samhällsvetenskaplig och en naturvetenskaplig gren och framhåller att den är speciell för Sverige. Den samhällsvetenskapliga anknytningen har kommit tidigare i Sverige än i andra länder och bidragit till att skapa en arbetsmarknad för geografer, samtidigt som uppdelningen i två ämnen tillhöriga två olika fakulteter har medfört problem för ämnets identitet. Det påpekas också att undervisningen i kulturgeografi i Sverige ”i jämförelse med till exempel Danmark och Tyskland framstår som ytterst exkursions- och fältkursfattig”.

Ett påpekande som gjorts i flera rapporter under tidigare år gäller ämnesutbildningarnas längd inom ramen för en examen. I årets utvärderingar konstateras framför allt i fråga om statsvetenskap att utbildningen i ämnet

inom ramen för en grundexamen är betydligt kortare än i Danmark och Norge. Detta är en strukturskillnad som kan komma att jämnas ut genom Bologna-processen men som fortfarande idag kan medföra svårigheter för det internationella studentutbytet.

Kvalitetsjämförelser

En del av utvärderingarna innehåller också direkta uttalanden om svensk utbildnings kvalitet i jämförelse med andra länder. Sålunda bedöms forskarutbildningen i biologi hålla ”en hög till utmärkt vetenskaplig kvalitet”.

När det gäller utbildningen av civilingenjörer framhåller bedömarna att det ”i ett internationellt perspektiv produceras civilingenjörer av mycket hög klass”. De pekar som exempel på internationellt erkännande bland annat på det samarbete som Chalmers tekniska högskola, Kungl. Tekniska högskolan och Linköpings universitet har med Massachusetts Institute of Technology för att utveckla ingenjörutbildningarna. Det finns också en strävan att göra utbildningen ännu bättre genom att förlänga den med en termin för att göra den helt jämförbar med motsvarande utbildningar i andra europeiska länder. Denna ytterligare termin ska kunna innehålla bland annat praktik och inslag av entreprenörskap. Vidare skulle en förlängning kunna ge utrymme för inslag av bildning under hela utbildningens gång. Under våren 2006 har nu riksdagen beslutat om en förlängning av utbildningen.

Internationella utmärkelser som tilldelats svenska utbildningar är också en värdefull indikator. I utvärderingen av ämnet fysisk planering noterar bedömarna att ”utbildningsprogrammets pedagogiska principer och utbildningens kvalitet fick första pris av the Association of European Schools of Planning för ’Excellence in Teaching for Practice’”.

Lågt deltagande i internationellt studentutbyte

En bekymmersam utveckling som de flesta av årets rapporter pekar på är det låga deltagandet i internationellt studentutbyte. Detta gäller såväl grundutbildning som forskarutbildning. Svenska studenter genomför, enligt bedömarna, i allt mindre grad någon del av sina studier i andra länder. Anledningarna uppges vara bland annat studenternas snäva ekonomiska marginaler och deras familjeförhållanden. Vad gäller forskarstuderande framhåller man de hårda kraven på att avlägga examen inom beräknad tid. Samma bedömning har gjorts under tidigare år, och att döma av årets

utvärderingar förefaller detta vara en negativ trend. Detta bekräftas också delvis av Högskoleverkets rapport *En gränslös högskola. Om internationa-
lisering av grund- och forskarutbildning* och av statistik i Högskoleverkets
NU-databas.

Vad händer internationellt?

Bolognaprocessen och utvärdering

Det senaste ministermötet inom ramen för Bolognaprocessen ägde rum i maj 2005. Där fokuserades tre områden: examenssystemet, kvalitetssäkring och utvärdering samt erkännande av examina och studier.

Ministrarna konstaterade att *examenssystemet* med två nivåer (bachelor och master) har införts i stor utsträckning och antog nu officiellt ett system som inkluderar också doktorsnivån. De beslöt även att arbetet med att utveckla nationella referensramar för examina skulle ske i linje med de europeiska referensramarna⁵ och att arbetet skulle vara genomfört 2010. Vidare betonade de vikten av *erkännande av examina och studieperioder*.

När det gäller *kvalitetssäkring och utvärdering* noterade ministrarna att nu nästan alla länder som är involverade i Bolognaprocessen har system för kvalitetssäkring, men att ytterligare utveckling är önskvärd, framför allt när det gäller studentmedverkan och internationellt samarbete. De ställde sig bakom de riktlinjer för kvalitetssäkring som utarbetats av ENQA⁶ och som redogjorts för i förra årets *Hur har det gått?* Det innebär att de också stöder upprättandet av ett europeiskt register för kvalitetssäkringsorganisationer grundat på nationell utvärdering av organisationerna och överlämnar till ENQA i samarbete med EUA, EURASHE och ESIB att fullfölja detta arbete. Slutligen betonas vikten av samverkan mellan nationella kvalitetssäkringsorganisationer, i synnerhet för att driva på en utveckling av ömsesidigt erkännande av ackreditering och andra utvärderingsbeslut.

Ett omfattande europeiskt samarbete beträffande Bolognaprocessen förekommer inom och mellan framför allt fyra organisationer:

ENQA – European Association for Quality Assurance in Higher Education. Inom ramen för ENQA samverkar nu mer än 40 kvalitetssäkringsorganisationer i mer än 30 länder.

ESIB – The National Unions of Students in Europe.

EUA – European University Association – de europeiska universitetens samarbetsorganisation med mer än 775 medlemmar i 35 länder.

EURASHE – European Association of Institutions in Higher Education – den europeiska samarbetsorganisationen för högskolor med inriktning på yrkesutbildningar.

5. A Framework for Qualifications of the European Higher Education Area (2005). Ministry of Science, Technology and Innovation, Denmark.
6. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area, (2005). ENQA. Se ENQA:s webbsida: www.enqa.net.

Nästa möte, som äger rum i London 2007, kommer att följa upp dessa punkter och även behandla frågor om flexibelt lärande.

Högskoleverket har under året låtit en extern bedömaregrupp granska verkets utvärderingsverksamhet enligt ENQA:s riktlinjer. Bedömaregruppen, som bland annat bestod av internationella experter och en student, menar att utvärderingsverksamheten uppfyller kraven för att ingå i det europeiska registret.⁷ Sverige har nu, som första land, lämnat in sin bedömning och ansökan till ENQA:s styrelse.

Joint master's degrees

Bolognaprocessen inkluderar även erkännande av så kallade joint degrees, och i sin kommuniké från mötet i Bergen 2005 stöder ministrarna en fortsatt utveckling mot erkännande av sådana examina på alla tre nivåerna.

Högskoleverket har ansvar för ett EU-finansierat projekt, Transnational European Evaluation Project (TEEP II), vars syfte är att utveckla metoder för utvärdering av joint master's degrees, eller snarare gemensamma utbildningsprogram, som ska leda fram till gemensamma masterexamen. Projektet genomförs med fem andra kvalitetssäkringsorganisationer från Katalonien, Frankrike, Nederländerna/Flandern, Storbritannien och Ungern. Metoderna, som bygger på ENQA:s riktlinjer, utprövas i en utvärdering av tre sinsemellan olika program: ett som rör media, kommunikation och kulturstudier, ett som rör juridik och nationalekonomi samt ett som handlar om hydroinformatik. Programmen är sinsemellan mycket olika i inriktning, längd och uppläggning.

De metodologiska iakttagelser som hittills gjorts rör bland annat frågor om vilken eller vilka organisationer som ska ges möjlighet att utvärdera och ackreditera gemensamma utbildningsprogram. Vidare diskuteras vilka särskilda kriterier som ska beaktas vid bedömning och hur en utvärdering konkret ska gå till. Slutligen är programmets eget kvalitetssäkringsarbete avgörande för dess framgång. Projektet genererar fyra rapporter, en för vart och ett av de ingående programmen samt en metodrapport. De publiceras i augusti 2006.

---

7. Evaluation of National Agency for Higher Education, Sweden. According to Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area, December 2005, reg.nr 63-1440-05.

Nordic Quality Assurance – NOQA

De nordiska ländernas kvalitetssäkringsorganisationer – EVA, Finheec, Högskoleverket, NOKUT och utvärderingsenheten inom det isländska utbildningsministeriet – har i många år haft ett nära samarbete. Representanter för organisationerna har mötts årligen och gemensamma projekt har genomförts. Personalutbyte har förekommit och ingående jämförelser mellan de olika ländernas utvärderingssystem har därigenom kunnat göras som har diskuterats i gemensamma seminarier. Detta nätverk har nu fått en tydligare organisation, med ett ordförandeskap som växlar från år till år och har utvecklat en egen webbsida, som kommer att öppnas i början av juni och innehålla beskrivningar av de olika ländernas utvärderingssystem, rapporter från de årliga mötena och från de gemensamma projekten. Webbsidan har adressen www.noqa.net.

Det gemensamma projekt som genomförs under 2005–2006 är en uttolkning av ENQA:s riktlinjer för utvärderingsorganisationer. Syftet är att bidra till att operationalisera riktlinjerna. Projektet kan därigenom ge en internationell omvärld exempel på hur riktlinjerna kan tolkas, men också bidra till att sprida goda exempel på hur utvärderingsorganisationer kan arbeta.

EVA – Evalueringsinstituttet (Danmark).

Finheec – The Finnish Higher Education Evaluation Council (Finland).

NOKUT – Nasjonal organ for kvalitet i utdanningen (Norge).

NOQA – Nordic Quality Assurance.

Avslutande reflektioner

2005 års utvärderingar bekräftar flera av de iakttagelser som gjorts allt sedan ämnes- och programutvärderingarna påbörjades 2001. Några av dessa lyfts särskilt fram i detta avsnitt.

Lärarnas arbetsituation, bildning och akademisk frihet

Högskoleverket har i tidigare rapporter pekat på de akademiska lärarnas arbetsituation. Bland annat gäller det frågan om att allt mer tid måste ägnas åt att undervisa allt fler studenter i större grupper. Många måste också lägga ner allt mer tid på att söka externa forskningsanslag, eftersom fakultetsanslagen inte räcker till för en rimlig andel forskning i tjänsten. I internationell jämförelse är denna andel i många fall beklämmande liten. Detta påverkar såväl den akademiska friheten som möjligheten att i undervisningen inrymma sådana inslag som vidgar studenternas horisont, det som kan kallas för bildning. Det är nödvändigt att i alla utbildningar ge mer betoning åt grundvärdena bildning och akademisk frihet. Högskoleverket avser att i kommande utvärderingar och undersökningar kontinuerligt belysa dessa aspekter.

Internationalisering

Svensk högre utbildning har sedan länge påverkats av Bologna-processen och vissa delar av den, till exempel Diploma Supplement, har införts förhållandevis tidigt i Sverige. Nu införs i Sverige också ett nytt examenssystem som grundar sig på den indelning i tre nivåer som Bologna-processen förordar. En ny examensordning har utarbetats där målen uttrycks som förväntade studieresultat. Detta medför ett stort arbete för universitet och högskolor, men underlättar också en nödvändig jämförelse mellan utbildningar i Sverige och andra europeiska länder.

Sådana jämförelser har givetvis genomförts på olika sätt under lång tid. I Högskoleverkets utvärderingar medverkar ett stort antal bedömare från andra länder och många fler med erfarenheter av utbildning och forskning utomlands. Utvärderingarna visar att det finns såväl strukturella och

innehållsmässiga som kvalitetsmässiga skillnader i både positiv och negativ riktning. Det måste vara en ambition för svensk högre utbildning att ligga i internationell toppklass. Internationella jämförelser bör därför göras kontinuerligt på lärosätes- och ämnesnivå.

Årets utvärderingar pekar på att svenska studenters deltagande i utbytesprogram är lågt och i vissa fall förefaller att minska. Antalet utresande studenter bör öka, och det är viktigt att undanröja hinder för detta.

Utbildning och arbetsmarknad

I flera rapporter har Högskoleverket kunnat konstatera att kunskapen om relationen mellan högskola och arbetsmarknad inte är tillräcklig. Kontakterna mellan lärosätena och arbetslivet är ofta bristfälliga och dessutom är kunskapen om före detta studenters fortsättning ut på arbetsmarknaden dålig. För att den högre utbildningen ska kunna svara mot efterfrågan och behov hos studenter och arbetsliv krävs kartläggningar, kunskap och information.

Högskoleverket tillhandahåller sådan information inom ramen för ett särskilt program om högskola–arbetsmarknad. Högskoleverket vill också betona betydelsen av systematiska uppföljningar på lärosätesnivå av tidigare studenter. Sådana uppföljningar ger viktig information till lärosätena om i vilken utsträckning en utbildning är anpassad till arbetsmarknadens behov men också information till blivande studenter och studenter som redan är inne i en utbildning om vad utbildningarna kan leda till. Som nämnts har Högskoleverkets styrelse föreslagit att regeringen ska ge lärosätena i uppdrag att göra sådana uppföljningsstudier.

En nationell språkpolitik

Högskoleverket har nu utvärderat samtliga språkutbildningar och har återigen fått bekräftat den problematiska situationen för alla språk utom engelska och nordiska språk. De flesta av dessa ämnen kan karaktäriseras som ”småspråk”, det vill säga små miljöer med få studenter, få lärare och otillräcklig finansiering. Högskoleverket har ifrågasatt kvaliteten i flera av dessa utbildningar och lärosätena har i flera fall lagt ned dem. Nedläggning har drabbat till och med sådana språk som omfattas av ett lärosätes särskilda åtagande enligt regeringsbeslut.

Högskoleverket har vid flera tillfällen framfört till regeringen det nödvändiga i att utarbeta en nationell språkpolitik. Det är därför glädjande

att regeringen nu arbetar med ett nytt förslag till särskilda åtaganden, men verket vill än en gång betona betydelsen av att en nationell språkpolitik faktiskt kommer till stånd.

Framtida granskningar

År 2006 är det sista året i den pågående granskningsperioden. Från och med 2007 kommer ett nytt granskningssystem att införas. Huvuddragen i det nya systemet presenterades i förra årets Hur har det gått-rapport.

Arbetet med att utforma det nya programmet mer i detalj inleddes under hösten 2005. Det handlar bland annat om att fastlägga nya sexårsplaner för såväl ämnes- och programutvärderingar som för granskningarna av lärosätenas kvalitetsarbete. En viktig del i detta arbete är att fastlägga vilka aspekter som ska granskas och att utarbeta kriterier för bedömningarna. Aspekter och kriterier för prövningar av rätten att utfärda till exempel civilekonomexamen och olika masterexamina måste också utarbetas, liksom aspekter och kriterier för bedömning av framstående utbildningsmiljöer.

I det nya systemet kommer större vikt att läggas vid tematiska studier, där syftet är att söka fördjupad kunskap om olika förhållanden och företeelser som är av betydelse för kvaliteten inom den högre utbildningen. Två sådana studier har redan påbörjats som ett resultat av lärarutvärderingen. I den ena jämförs examinationsformer inom lärarutbildningen med examinationsformer inom andra utbildningar. Den andra studien är upplagd på ett liknande sätt, men där jämförs kvaliteten i olika examensarbeten. En tredje mer generell studie, som inte är direkt initierad av lärarutvärderingen, handlar om hur kravet på forskningsanknytning förverkligas inom olika utbildningar vid olika lärosäten. Resultaten från alla tre studierna kommer att presenteras under 2006.

Som stöd i Högskoleverkets granskningsarbete har ett nytt vetenskapligt råd (Advisory Board) utsetts. Detta nya råd kommer att formellt konstitueras under 2006, och ersätter då det tidigare rådet som avslutade sitt arbete under 2005.

Referenser

Ämnes- och programutvärderingar

Utvärderingsrapporter publicerade 2001-2006 återfinns på Högskoleverkets webbplats www.hsv.se. Här anges endast titlar för 2005 års ämnes- och programutvärderingar.

Utvärdering av grund- och forskarutbildning i arbetsvetenskap vid svenska universitet och högskolor, (2006). Stockholm: Högskoleverket. (Högskoleverkets rapportserie 2006:5 R)

Utvärdering av grund- och forskarutbildning i biologi vid svenska universitet och högskolor, (2006). Stockholm: Högskoleverket. (Högskoleverkets rapportserie 2006:14 R)

Utvärdering av grund- och forskarutbildning i finsk-ugriska språk vid svenska universitet: Estniska, finska, samiska, ungerska och samiska studier, (2006). Stockholm: Högskoleverket. (Högskoleverkets rapportserie 2006:12 R)

Utvärdering av grund- och forskarutbildning i kulturgeografi och grundutbildning i geografi vid svenska universitet och högskolor, (2006). Stockholm: Högskoleverket. (Högskoleverkets rapportserie 2006:16 R)

Utvärdering av grund- och forskarutbildning i statistik och demografi vid svenska universitet och högskolor, (2006). Stockholm: Högskoleverket. (Högskoleverkets rapportserie 2006:9 R)

Utvärdering av grund- och forskarutbildning i östasiatiska språk vid svenska universitet och högskolor, (2006). Stockholm: Högskoleverket. (Högskoleverkets rapportserie 2006:23 R)

Utvärdering av grund- och forskarutbildningen i fysisk planering vid Blekinge tekniska högskola, (2005). Stockholm: Högskoleverket. (Högskoleverkets rapportserie 2005:45 R)

Utvärdering av specialpedagogprogrammet vid svenska universitet och högskolor, (2006). Stockholm: Högskoleverket. (Högskoleverkets rapportserie 2006:10 R)

Utvärdering av teknikvetenskaplig forskarutbildning vid svenska universitet och högskolor, (2006). Stockholm: Högskoleverket. (Högskoleverkets rapportserie 2006:18 R)

Utvärdering av utbildning i statsvetenskap, freds- och utvecklingsstudier och områdesstudier vid svenska universitet och högskolor, (2006). Stockholm: Högskoleverket. (Högskoleverkets rapportserie 2006:17 R)

Utvärdering av utbildningar till civilingenjör vid svenska universitet och högskolor: Fulltextversion (2006). Stockholm: Högskoleverket. (Högskoleverkets rapportserie 2006:8 R)

Utvärdering av utbildningar till civilingenjör vid svenska universitet och högskolor, (2006). Stockholm: Högskoleverket. (Högskoleverkets rapportserie 2006:8 R)

Utvärdering av ämnena litteraturvetenskap och retorik vid svenska universitet och högskolor, (2006). Stockholm: Högskoleverket. (Högskoleverkets rapportserie 2006:13 R)

Övrigt

A Framework for Qualifications of The European Higher Education Area (2005), Bologna Working Group on Qualifications Framework. Copenhagen: Ministry of Science, Technology and Innovation, Denmark

Barrling Hermansson, K., Akademisk frihet i praktiken: En rapport om tillståndet i den högre utbildningen, (2005). Stockholm: Högskoleverket. (Högskoleverkets rapportserie 2005:43 R)

Bennich-Björkman, L., Överlever den akademiska friheten?: En intervjustudie av svenska forskares villkor i universitetens brytningstid, (2004). Stockholm: Högskoleverket. (Högskoleverkets rapportserie 2004:1 R)

Degerblad, J-E. & Hägglund, S., Akademisk frihet: En rent akademisk fråga?, (2001). Stockholm: Högskoleverket. (Högskoleverkets rapportserie 2001:21 R)

Ekonomer: Utbildning och arbetsmarknad, (2006). Stockholm: Högskoleverket. (Högskoleverkets rapportserie 2006:11 R)

En gränslös högskola: Om internationalisering av grund- och forskarutbildning, (2005). Stockholm: Högskoleverket. (Högskoleverkets rapportserie 2005:1 R)

Evaluation of National Agency for Higher Education, Sweden: According to Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area, December 2005, regnr 63-1440-05

Forskarutbildning och forskarkarriär: Betydelsen av kön och socialt ursprung, (2006). Stockholm: Högskoleverket. (Högskoleverkets rapportserie 2006:2 R)

Goda exempel på internationalisering, (2005). Stockholm: Högskoleverket. (Högskoleverkets rapportserie 2005:6 R)

Hur har det gått? En halvtidsrapport om Högskoleverkets kvalitetsgranskningar 2001-2003, (2004). Stockholm: Högskoleverket. (Högskoleverkets rapportserie 2004:12 R)

Hur har det gått? Högskoleverkets kvalitetsgranskningar år 2001, (2002). Stockholm: Högskoleverket. ISBN 91-88874-84-2

Hur har det gått? Högskoleverkets kvalitetsgranskningar år 2002, (2003). Stockholm: Högskoleverket. (Högskoleverkets rapportserie 2003:21 R)

Hur har det gått? Högskoleverkets kvalitetsgranskningar år 2004, (2005). Stockholm: Högskoleverket. (Högskoleverkets rapportserie 2005:20 R)

Högskolan samverkar: Goda exempel, (2005). Stockholm: Högskoleverket. (Högskoleverkets rapportserie 2005:9 R)

Officersutbildning i Sverige: Utvärdering av programutbildningar och kvalitetsarbete vid Försvarshögskolan och Försvarsmaktens skolor. Ett regeringsuppdrag, (2005). Stockholm: Högskoleverket. (Högskoleverkets rapportserie 2005:52 R)

Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (2005). European Association for Quality Assurance in Higher Education, Helsinki. Se ENQA:s webbplats: www.enqa.net

The Evaluation Activities of the National Agency for Higher Education in Sweden: Final report by the International Advisory Board, (2005). Stockholm: Höskoleverket. (Höskoleverkets rapportserie 2005:38 R)

Uppföljning av Sveriges nätuniversitet: Slutrapport 1: Myndigheten för Sveriges nätuniversitet, (2005). Stockholm: Höskoleverket. (Höskoleverkets rapportserie 2005:48 R)